

بررسی چالش ها و موانع توسعه گردشگری آبی در استان خوزستان (به تفکیک دریا، تالاب، رودخانه و سدها) با رویکرد تحلیل سلسله مراتبی

مرتضی مرادی^۱، حمید آسایش^۲، مهدی کمالی^۳، مهدی زاهد غروی^۴

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی چالش ها و موانع توسعه گردشگری آبی در استان خوزستان، به تفکیک منابع آبی (دریا، تالاب، رودخانه و سدها) و با استفاده از رویکرد تحلیل سلسله مراتبی (AHP) انجام شده است. خوزستان با دارا بودن خلیج فارس، تالاب های هورالعظیم و شادگان، رودخانه های کارون و کرخه، و سدهای بزرگ، پتانسیل بالایی برای گردشگری آبی دارد، اما موانع متعددی توسعه این صنعت را محدود کرده اند. چالش ها در پنج دسته زیست محیطی، اقتصادی، زیرساختی، اجتماعی-فرهنگی و حقوقی شناسایی شدند. آلودگی آب ناشی از فاضلاب های صنعتی و کشاورزی، خشک شدن تالاب ها، کمبود زیرساخت هایی مانند اسکله های مدرن و مسیرهای دسترسی، مقاومت جوامع محلی، و قوانین پیچیده مالکیت منابع آبی از مهم ترین موانع هستند. با استفاده از روش AHP و پرسشنامه های مقایسه زوجی که توسط ۸۸۲ متخصص گردشگری تکمیل شد، چالش ها اولویت بندی شدند. نتایج نشان داد که چالش های اقتصادی (مانند کمبود سرمایه گذاری) و زیست محیطی (مانند آلودگی و کاهش تنوع زیستی) مهم ترین موانع در هر چهار حوزه هستند. پیشنهادات شامل تقویت مدیریت یکپارچه منابع آبی، تشویق سرمایه گذاری خصوصی، پاکسازی آلودگی ها، آموزش جوامع محلی، توسعه بازاریابی دیجیتال، و اصلاح قوانین حقوقی است. این راهکارها می توانند خوزستان را به قطب گردشگری آبی ایران تبدیل کنند، اشتغال زایی (تا ۷۵۰۰ شغل مستقیم) را تقویت کرده و به توسعه پایدار و اهداف برنامه هفتم توسعه کمک کنند.

کلمات کلیدی: گردشگری آبی، خوزستان، تحلیل سلسله مراتبی (AHP)، چالش های زیست محیطی، اقتصادی، زیرساختی.

طبقه بندی JEI : Q۸۳L, C۵۴, R۴۴, ۱۴

مقدمه

گردشگری به عنوان یکی از صنایع پیشران اقتصاد جهانی، نقش محوری در ایجاد اشتغال، افزایش درآمدهای ارزی و تقویت توسعه پایدار ایفا می کند. بر اساس گزارش سازمان جهانی گردشگری (UNWTO, ۲۰۲۳)، صنعت گردشگری در سال ۲۰۲۲ بیش از ۱.۵ میلیارد سفر بین المللی را ثبت کرد و سهم آن در تولید ناخالص داخلی جهانی به حدود ۱۰ درصد رسید. این صنعت نه تنها از طریق تبادل فرهنگی و اجتماعی به غنی سازی جوامع کمک می کند، بلکه با بهره برداری از منابع طبیعی، به حفظ و مدیریت پایدار محیط زیست نیز یاری می رساند (WTTC, ۲۰۲۲). در کشورهای در حال توسعه، گردشگری به عنوان ابزاری برای کاهش نابرابری های منطقه ای و ایجاد فرصت های اقتصادی در مناطق حاشیه ای عمل می کند. در ایران، با دارا بودن تنوع جغرافیایی و فرهنگی، گردشگری پتانسیل بالایی برای رشد دارد؛ با این حال، سهم آن از اقتصاد ملی تنها حدود ۴-۵ درصد است (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۲). استان خوزستان، به عنوان یکی از غنی ترین مناطق از نظر منابع طبیعی، می تواند با تمرکز بر گردشگری، به عنوان قطب اقتصادی جنوب کشور عمل کند، اما توسعه این صنعت در آن با چالش های ساختاری و محیطی متعددی روبرو است.

^۱ گروه اقتصاد، واحد الیگودرز، دانشگاه آزاد اسلامی، الیگودرز، ایران

^۲ گروه اقتصاد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آیت الله بروجردی. بروجرد. ایران (نویسنده مسئول) Hamid.asayesh@abru.ac.ir

^۳ گروه اقتصاد، واحد قشم، دانشگاه آزاد اسلامی، قشم، ایران

^۴ گروه اقتصاد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آیت الله بروجردی. بروجرد، ایران

گردشگری آبی، به عنوان زیرشاخه‌ای از گردشگری طبیعت‌محور، به فعالیت‌هایی اطلاق می‌شود که بر پایه منابع آبی مانند دریاها، تالاب‌ها، رودخانه‌ها و سدها بنا شده‌اند. این نوع گردشگری شامل فعالیت‌هایی نظیر قایق‌رانی، ماهیگیری تفریحی، پرندنگری و ورزش‌های آبی است که نه تنها جنبه تفریحی دارند، بلکه به آموزش زیست‌محیطی و حفظ اکوسیستم‌ها نیز کمک می‌کند (Orams, ۲۰۱۰). اهمیت گردشگری آبی در سطح جهانی، به ویژه در مناطقی با منابع آبی فراوان، از آن روست که بیش از ۵۰ درصد گردشگران بین‌المللی به مقاصد ساحلی و آبی تمایل دارند (UNWTO, ۲۰۲۴) در خاورمیانه، کشورهایمانند امارات متحده عربی و عربستان سعودی با سرمایه‌گذاری در گردشگری آبی، موفقیت‌های چشمگیری کسب کرده‌اند؛ برای مثال، دبی با توسعه پارک‌های آبی و سواحل مصنوعی، سالانه میلیون‌ها گردشگر جذب می‌کند (Gössling & Hall, ۲۰۱۹) در ایران، با حدود ۲۷۰۰ کیلومتر مرز آبی و رودخانه‌های متعدد، گردشگری آبی می‌تواند به عنوان موتور محرکه اقتصادی عمل کند، اما توسعه آن در استان‌هایی مانند خوزستان با موانع جدی مواجه است.

استان خوزستان، به عنوان پرآب‌ترین استان ایران، از منابع آبی متنوعی برخوردار است که پتانسیل بالایی برای گردشگری آبی ایجاد می‌کند. این استان با دسترسی به خلیج فارس در جنوب، تالاب‌های منحصربه‌فردی مانند هورالعظیم و شادگان، رودخانه‌های بزرگ کارون، کرخه و دز، و سدهای عظیم مانند سدهای دز، کرخه و کارون، می‌تواند مقصدی جذاب برای گردشگران داخلی و خارجی باشد. تالاب هورالعظیم، که بخشی از کنوانسیون رامسر است، با تنوع زیستی غنی شامل پرندگان مهاجر و گونه‌های گیاهی نادر، فرصتی برای اکوتوریسم فراهم می‌کند (سازمان حفاظت محیط زیست، ۱۴۰۱). رودخانه کارون، طولانی‌ترین رودخانه ایران، با مناظر طبیعی و تاریخی، قابلیت توسعه فعالیت‌هایی مانند رفتینگ و قایق‌رانی را دارد. سدهای خوزستان نیز با دریاچه‌های مصنوعی پشت آن‌ها، فضایی برای ماهیگیری و کمپینگ ایجاد می‌کنند. با وجود این پتانسیل‌ها، آمار بازدیدکنندگان از جاذبه‌های آبی خوزستان در سال ۱۴۰۲ تنها حدود ۵۰۰ هزار نفر بوده که نسبت به ظرفیت بالقوه، ناچیز است (اداره کل میراث فرهنگی خوزستان، ۱۴۰۲). این وضعیت، ریشه در چالش‌های متعدد توسعه گردشگری آبی دارد که بررسی آن‌ها ضروری است.

چالش‌های توسعه گردشگری آبی در خوزستان را می‌توان به دسته‌های زیست‌محیطی، اقتصادی، زیرساختی، اجتماعی-فرهنگی و حقوقی تقسیم کرد. از منظر زیست‌محیطی، آلودگی آب‌ها و تخریب اکوسیستم‌ها یکی از موانع اصلی است. رودخانه‌های خوزستان، به ویژه کارون، با ورود فاضلاب‌های صنعتی و کشاورزی، کیفیت آب خود را از دست داده‌اند؛ برای مثال، گزارش سازمان حفاظت محیط زیست (۱۴۰۰) نشان می‌دهد که سطح آلودگی کارون در برخی نقاط به بیش از ۲۰۰ درصد حد مجاز رسیده است. این آلودگی نه تنها سلامت گردشگران را تهدید می‌کند، بلکه تنوع زیستی تالاب‌ها را کاهش می‌دهد. در تالاب شادگان، خشک‌سالی‌های اخیر و برداشت بی‌رویه آب برای کشاورزی، مساحت تالاب را تا ۴۰ درصد کاهش داده و پرندگان مهاجر را دفع کرده است (Ramsar Convention, ۲۰۲۲). برای گردشگری دریایی در خلیج فارس، چالش‌هایی مانند نفت‌ریزی‌های گاه‌به‌گاه و صید بی‌رویه، اکوسیستم‌های مرجانی را نابود می‌کنند و جذابیت سواحل را کم می‌کنند (UNEP, ۲۰۲۱). در مورد سدها، رسوب‌گذاری و تغییرات سطح آب، امکانات تفریحی را محدود می‌سازد و خطر سیلاب را افزایش می‌دهد.

چالش‌های اقتصادی نیز توسعه گردشگری آبی را مختل می‌کنند. کمبود سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی، یکی از موانع کلیدی است. علی‌رغم برگزاری سه فراخوان جذب سرمایه‌گذار توسط اداره کل میراث فرهنگی خوزستان در سال‌های ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۱، تنها ۲۰ درصد پروژه‌های پیشنهادی اجرا شده‌اند (گودرزی و همکاران، ۱۳۹۹). هزینه‌های بالای ساخت زیرساخت‌ها در مناطق دورافتاده، مانند دسترسی به تالاب هورالعظیم، سرمایه‌گذاران را دلسرد می‌کند. علاوه بر این، نوسانات ارزی و تورم، قیمت خدمات گردشگری را افزایش داده و تقاضای داخلی را کاهش می‌دهد. در گردشگری رودخانه‌ای، هزینه‌های نگهداری قایق‌ها و تجهیزات ایمنی، بدون

حمایت مالی، برای اپراتورهای محلی غیرقابل تحمل است (فیروزی و همکاران، ۱۳۹۴). برای سدها، مسائل مالکیت و بهره‌برداری، که اغلب تحت کنترل وزارت نیرو است، مانع از سرمایه‌گذاری خصوصی در امکانات تفریحی می‌شود.

از دیدگاه زیرساختی، کمبود امکانات اقامتی، حمل‌ونقل و خدمات، چالش دیگری است. در سواحل خلیج فارس خوزستان، مانند بندر امام خمینی، نبود اسکله‌های مدرن و جاده‌های ایمن، دسترسی گردشگران را دشوار می‌کند. گزارش WTTC (۲۰۲۳) تأکید می‌کند که زیرساخت‌های ضعیف، تا ۳۰ درصد پتانسیل گردشگری را هدر می‌دهد. در تالاب‌ها، نبود مسیرهای پیاده‌روی و مراکز اطلاع‌رسانی، بازدیدکنندگان را محدود به تورهای محدود می‌کند. رودخانه‌های کرخه و دز فاقد امکانات کمپینگ استاندارد هستند و سدها، با وجود پتانسیل، از تجهیزات تفریحی مانند سکوی‌های قایق‌رانی محروم‌اند. این کمبودها، به ویژه در فصول گرم خوزستان، ایمنی و راحتی گردشگران را تهدید می‌کند (Buhalis & Law, ۲۰۰۸).

چالش‌های اجتماعی-فرهنگی نیز قابل توجه هستند. عدم آگاهی محلی از مزایای گردشگری، مقاومت جوامع بومی در برابر ورود گردشگران را ایجاد می‌کند. در مناطق تالابی، قبایل عرب ساکن، به دلیل ترس از اختلال در معیشت سنتی (مانند صید ماهی)، با توسعه گردشگری مخالفت می‌کنند (کاظمی و همکاران، ۱۳۸۸). علاوه بر این، ضعف در بازاریابی و تبلیغات، خوزستان را از نقشه گردشگری ملی خارج کرده است. در حالی که استان‌های شمالی مانند مازندران با کمپین‌های دیجیتال، میلیون‌ها گردشگر جذب می‌کنند، خوزستان فاقد استراتژی تبلیغاتی است (UNWTO, ۲۰۲۳). مسائل فرهنگی مانند پوشش و رفتارهای اجتماعی نیز در جذب گردشگران خانواده‌محور چالش‌برانگیز است.

چالش‌های حقوقی و مدیریتی، لایه دیگری از موانع را تشکیل می‌دهند. مالکیت منابع آبی، که اغلب بین وزارتخانه‌های نیرو، جهاد کشاورزی و محیط زیست تقسیم شده، هماهنگی را دشوار می‌کند. برای مثال، سدهای خوزستان تحت نظارت شرکت آب منطقه‌ای هستند و مجوزهای تفریحی با تأخیر صادر می‌شود (کمالی و آسایش، ۱۳۹۸). قوانین زیست‌محیطی سخت‌گیرانه، بدون تسهیلات سرمایه‌گذاری، توسعه را کند می‌کند. در گردشگری دریایی، مسائل مرزی و امنیتی خلیج فارس، محدودیت‌های قانونی ایجاد می‌کند (Delbari et al., ۲۰۱۶).

با وجود این چالش‌ها، بررسی و اولویت‌بندی آن‌ها با رویکردهای علمی مانند فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) ضروری است. AHP، که توسط ساعتی (۱۹۸۰) توسعه یافت، با استفاده از مقایسه‌های زوجی، امکان رتبه‌بندی موانع را فراهم می‌کند و به تصمیم‌گیران کمک می‌کند تا منابع را بهینه تخصیص دهند (Saaty, ۲۰۰۸). این روش در مطالعات گردشگری، مانند پژوهش Delbari et al. (۲۰۱۶) در مورد چالش‌های گردشگری در خاورمیانه، موفقیت‌آمیز بوده است. در ایران، نجفی (۱۳۸۹) از AHP برای تحلیل چالش‌های مدیریتی پروژه‌های گردشگری استفاده کرده و بر سادگی و قابلیت اجماع آن تأکید دارد.

این تحقیق با تمرکز بر چالش‌های توسعه گردشگری آبی در خوزستان به تفکیک دریا، تالاب، رودخانه و سدها، و با بهره‌گیری از AHP، به دنبال شناسایی و اولویت‌بندی موانع است. جامعه آماری شامل متخصصان گردشگری و محیط‌زیست خواهد بود و داده‌ها از طریق پرسشنامه‌های مقایسه زوجی جمع‌آوری می‌شود. این رویکرد نه تنها شکاف پژوهشی در بررسی تفکیکی چالش‌ها را پر می‌کند، بلکه راهکارهایی عملی برای سیاست‌گذاران ارائه می‌دهد. با رفع این موانع، خوزستان می‌تواند گردشگری آبی را به عنوان ابزاری برای توسعه پایدار تبدیل کند و به اهداف ملی مانند برنامه هفتم توسعه (۱۴۰۲-۱۴۰۶) دست یابد. در نهایت، این مطالعه بر اهمیت مدیریت یکپارچه منابع آبی تأکید دارد تا گردشگری نه تنها اقتصادی، بلکه زیست‌محیطی و اجتماعی نیز پایدار باشد (Gössling, ۲۰۱۵).

گردشگری آبی به عنوان یکی از زیرشاخه‌های کلیدی صنعت گردشگری، بر فعالیت‌های تفریحی، ورزشی و اکوتوریستی مرتبط با منابع آبی تمرکز دارد. این نوع گردشگری شامل تعاملات انسانی با محیط‌های آبی مانند سواحل دریایی، تالاب‌ها، رودخانه‌ها و مخازن سدها می‌شود و می‌تواند شامل فعالیت‌هایی نظیر قایق‌رانی، ماهیگیری، پرنده‌نگری و غواصی باشد (Hall, 2005). در سطح جهانی، گردشگری آبی نقش مهمی در اقتصاد محلی ایفا می‌کند و طبق گزارش سازمان جهانی گردشگری (UNWTO, 2023)، بیش از ۴۰ درصد از گردشگران بین‌المللی به مقاصد آبی سفر می‌کنند، که این امر منجر به ایجاد اشتغال و درآمدزایی می‌شود. با این حال، توسعه این نوع گردشگری با چالش‌های ساختاری، زیست‌محیطی و مدیریتی روبرو است که می‌تواند مانع از بهره‌برداری پایدار از منابع آبی شود. در ایران، به ویژه در استان خوزستان که به عنوان یکی از غنی‌ترین مناطق از نظر منابع آبی شناخته می‌شود، پتانسیل‌های گردشگری آبی مانند دسترسی به خلیج فارس، تالاب‌های هورالعظیم و شادگان، رودخانه‌های کارون و کرخه، و سدهای بزرگ دز و کارون، هنوز به طور کامل محقق نشده است (سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، ۱۴۰۱). این پژوهش با تمرکز بر چالش‌ها و موانع توسعه گردشگری آبی در خوزستان، به تفکیک انواع منابع آبی، از رویکرد تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) برای اولویت‌بندی این موانع استفاده می‌کند.

چالش‌های توسعه گردشگری آبی عمدتاً ریشه در تعارضات بین بهره‌برداری اقتصادی و حفظ پایداری محیطی دارند. یکی از موانع اصلی، مسائل زیست‌محیطی است که شامل آلودگی آب، تخریب اکوسیستم‌ها و تغییرات اقلیمی می‌شود. بر اساس مطالعه‌ای از سوی کمیسیون اقتصادی سازمان ملل برای اروپا (UNECE, 2022)، بیش از ۶۰ درصد مقاصد گردشگری آبی در جهان با مشکل آلودگی ناشی از فعالیت‌های صنعتی و گردشگری مواجه هستند، که این امر منجر به کاهش کیفیت جاذبه‌های طبیعی و دفع گردشگران می‌گردد. در خوزستان، آلودگی ناشی از صنایع نفتی و کشاورزی، به ویژه در رودخانه‌ها و تالاب‌ها، یکی از چالش‌های برجسته است. برای مثال، تالاب‌های خوزستان به دلیل ورود فاضلاب‌های صنعتی، دچار کاهش تنوع زیستی شده‌اند، که این مسئله توسعه اکوتوریسم را مختل می‌کند (احمدی و همکاران، ۱۳۹۸). علاوه بر این، کمبود زیرساخت‌های مناسب مانند جاده‌های دسترسی، امکانات اقامتی و تجهیزات ایمنی، مانع از جذب گردشگران بیشتر می‌شود. مطالعات نشان می‌دهد که در مناطق مشابه خوزستان، نبود زیرساخت‌ها می‌تواند تا ۳۰ درصد از پتانسیل گردشگری را کاهش دهد (Butler, 1999).

از منظر مدیریتی، چالش‌های حقوقی و نهادی نیز برجسته هستند. مالکیت منابع آبی، به ویژه سدها که اغلب تحت کنترل نهادهای دولتی مانند وزارت نیرو قرار دارند، منجر به محدودیت‌های قانونی برای سرمایه‌گذاری خصوصی می‌شود. در ایران، قوانین پیچیده مربوط به بهره‌برداری از سدها و تالاب‌ها، سرمایه‌گذاران را دلسرد می‌کند (قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی، ۱۳۶۱). این مسئله در خوزستان تشدید شده، جایی که سه دوره فراخوان جذب سرمایه‌گذار برای گردشگری آبی بدون موفقیت کامل به پایان رسیده است (گودرزی و همکاران، ۱۳۹۹). علاوه بر این، ضعف در برنامه‌ریزی یکپارچه بین دستگاه‌های دولتی مانند وزارت میراث فرهنگی و سازمان حفاظت محیط‌زیست، منجر به تداخل وظایف و عدم هماهنگی می‌گردد. رویکرد AHP، که توسط ساعتی (۱۹۸۰) معرفی شد، ابزاری مناسب برای اولویت‌بندی این چالش‌های چندبعدی است، زیرا امکان مقایسه زوجی معیارها و ارزیابی سازگاری تصمیم‌گیری‌ها را فراهم می‌کند و در مطالعات گردشگری برای تحلیل موانع ساختاری کاربرد گسترده‌ای دارد (Kumar, & Vaidya, 2006).

به تفکیک انواع گردشگری آبی، چالش‌ها تفاوت‌های قابل توجهی نشان می‌دهند. در گردشگری دریایی خوزستان، که عمدتاً بر سواحل خلیج فارس متمرکز است، موانع اصلی شامل آلودگی نفتی و فرسایش ساحلی است. صنایع نفتی خوزستان، که بیش از ۸۰ درصد صادرات نفت ایران را تأمین می‌کنند، منجر به نشت نفت و آلودگی سواحل شده و اکوسیستم دریایی را تهدید می‌کند (سازمان حفاظت محیط‌زیست، ۱۴۰۰). این آلودگی نه تنها تنوع زیستی را کاهش می‌دهد، بلکه سلامت گردشگران را نیز به خطر می‌اندازد. علاوه بر این، کمبود امکانات تفریحی مانند اسکله‌های مدرن و مراکز نجات غریق، توسعه گردشگری دریایی را محدود می‌کند. مطالعه‌ای در مورد سواحل خلیج فارس نشان می‌دهد که نبود استانداردهای ایمنی، تا ۲۵ درصد از گردشگران بالقوه را دفع می‌کند

(Al-Mutairi, & Al-Mutairi, ۲۰۱۸). از سوی دیگر، چالش‌های اقتصادی مانند هزینه‌های بالای نگهداری سواحل و رقابت با مقاصد بین‌المللی مانند امارات متحده عربی، سرمایه‌گذاری را دشوار می‌سازد. در این زمینه، مسائل اجتماعی مانند عدم آگاهی محلی از اهمیت گردشگری پایدار، منجر به رفتارهای ناپایدار مانند رها کردن زباله در سواحل می‌شود (Sharpley, ۲۰۱۴).

در مورد گردشگری تالابی، چالش‌های زیست‌محیطی غالب هستند. تالاب‌های خوزستان، مانند هورالعظیم، به عنوان میراث جهانی یونسکو ثبت شده‌اند، اما با خشک‌سازی برای کشاورزی و سدسازی روبرو هستند. بر اساس گزارش رامسر (۲۰۲۲)، بیش از ۵۰ درصد تالاب‌های ایران در معرض خطر خشک‌شدن قرار دارند، که این امر در خوزستان به دلیل پروژه‌های انتقال آب تشدید شده است. این خشک‌شدن نه تنها تنوع زیستی پرندگان مهاجر را کاهش می‌دهد، بلکه جاذبه‌های بصری و اکوتوریستی را از بین می‌برد. موانع مدیریتی شامل محدودیت‌های دسترسی به دلیل مناطق حفاظت‌شده و کمبود تجهیزات برای فعالیت‌هایی مانند قایق‌رانی ایمن است. علاوه بر این، چالش‌های اقتصادی ناشی از هزینه‌های بالای حفاظت و نظارت، توسعه را کند می‌کند. مطالعه‌ای محلی نشان می‌دهد که در تالاب شادگان، آلودگی کشاورزی منجر به ۴۰ درصد کاهش بازدیدکنندگان در دهه اخیر شده است (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۷). رویکرد AHP می‌تواند این چالش‌ها را با وزن‌دهی به عوامل زیست‌محیطی در برابر اقتصادی اولویت‌بندی کند.

گردشگری رودخانه‌ای در خوزستان، با تمرکز بر رودخانه‌های کارون و کرخه، با چالش‌های هیدرولوژیکی و انسانی مواجه است. سیلاب‌های فصلی و رسوب‌گذاری، مسیرهای رودخانه را ناپایدار می‌کند و فعالیت‌هایی مانند رفتینگ را خطرناک می‌سازد (UNEP, ۲۰۲۱). آلودگی صنعتی و فاضلاب شهری، کیفیت آب را کاهش داده و ماهیگیری تفریحی را محدود می‌کند. از منظر زیرساختی، نبود پل‌های معلق و مسیرهای پیاده‌روی ایمن، دسترسی را دشوار می‌سازد. چالش‌های اجتماعی شامل تعارضات محلی با جوامع ساحلی است که رودخانه‌ها را برای کشاورزی اولویت می‌دهند، نه گردشگری (زرگری و همکاران، ۱۳۹۶). این تعارضات می‌تواند به مقاومت در برابر پروژه‌های توسعه منجر شود. در سطح اقتصادی، هزینه‌های پاکسازی رودخانه‌ها و ایجاد پارک‌های رودخانه‌ای، سرمایه‌گذاری را بازمی‌دارد.

در نهایت، گردشگری سدها، که بر مخازن سدهای دز و کارون تکیه دارد، با موانع حقوقی و ایمنی روبرو است. مالکیت دولتی سدها، سرمایه‌گذاری خصوصی را محدود می‌کند و قوانین سختگیرانه ایمنی، فعالیت‌های تفریحی را کنترل می‌کند (قانون ایمنی سدها، ۱۳۸۴). چالش‌های زیست‌محیطی شامل تغییرات سطح آب و تأثیر بر اکوسیستم‌های پایین‌دست است، که تنوع زیستی را تهدید می‌کند. کمبود امکانات مانند مناطق کمپینگ و تجهیزات قایق‌رانی، پتانسیل را هدر می‌دهد. مطالعه‌ای در مورد سدهای ایران نشان می‌دهد که نبود برنامه‌ریزی یکپارچه، تا ۳۵ درصد از فرصت‌های گردشگری را از دست می‌دهد (فیروزی، ۱۳۹۵). AHP با ساختار سلسله‌مراتبی خود، امکان تحلیل این چالش‌های چندلایه را فراهم می‌کند.

در مجموع، چالش‌های توسعه گردشگری آبی در خوزستان نیازمند رویکردی جامع است که تعادل بین حفاظت و بهره‌برداری را برقرار کند. این موانع نه تنها محلی، بلکه تحت تأثیر عوامل جهانی مانند تغییرات اقلیمی هستند. با استفاده از AHP، این پژوهش به اولویت‌بندی چالش‌ها می‌پردازد تا راهکارهای عملی پیشنهاد دهد.

۲-پیشینه تحقیق

با وجود پژوهش‌های گسترده در زمینه گردشگری، مطالعات تخصصی درباره چالش‌های توسعه گردشگری آبی در ایران، به‌ویژه در استان خوزستان، بسیار محدود هستند. اکثر تحقیقات داخلی به بررسی کلی مسائل گردشگری پرداخته‌اند و کمتر به تفکیک موانع توسعه انواع گردشگری آبی (دریا، تالاب، رودخانه و سدها) توجه نشان داده‌اند. در سطح بین‌المللی نیز، تمرکز پژوهش‌ها اغلب بر مناطقی با ویژگی‌های جغرافیایی و فرهنگی متفاوت با ایران بوده و کمتر به شرایط خاص خوزستان پرداخته شده است. این پژوهش با بهره‌گیری از داده‌های میدانی و رویکرد تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP)، به شناسایی و اولویت‌بندی چالش‌های توسعه

گردشگری آبی در خوزستان به تفکیک دریا، تالاب، رودخانه و سدها می‌پردازد و تلاش دارد تا شکاف‌های موجود در ادبیات پژوهشی را پر کند.

• مطالعات خارجی

مطالعات بین‌المللی متعددی به بررسی موانع توسعه گردشگری آبی پرداخته‌اند، که نتایج آن‌ها برای فهم چالش‌های خوزستان قابل استفاده است. گاسلینگ و هال (۲۰۱۸) در مطالعه‌ای جامع درباره گردشگری آبی پایدار، به مشکلات زیست‌محیطی مانند آلودگی آب و تخریب اکوسیستم‌ها به عنوان موانع اصلی اشاره کردند. آن‌ها نشان دادند که آلودگی ناشی از فعالیت‌های صنعتی و گردشگری، کیفیت جاذبه‌های آبی را کاهش داده و منجر به دفع گردشگران می‌شود. این یافته‌ها برای خوزستان، که با آلودگی نفتی در سواحل خلیج فارس و فاضلاب‌های صنعتی در رودخانه‌ها مواجه است، اهمیت دارد. به عنوان مثال، نشت نفت در سواحل خلیج فارس به کاهش تنوع زیستی و جذابیت‌های بصری منجر شده است (سازمان حفاظت محیط‌زیست، ۱۴۰۰). گاسلینگ و هال همچنین بر کمبود زیرساخت‌های تفریحی مانند اسکله‌ها و امکانات ایمنی تأکید کردند که مانع از توسعه فعالیت‌هایی مانند قایق‌سواری و غوازی می‌شود.

در مطالعه‌ای دیگر، باتلر (۱۹۹۹) به بررسی چالش‌های مدیریتی در توسعه گردشگری پایدار پرداخت و نشان داد که نبود هماهنگی بین نهادهای دولتی و بخش خصوصی، توسعه گردشگری را کند می‌کند. این مسئله در خوزستان نیز مشهود است، جایی که تداخل وظایف بین وزارت نیرو، سازمان حفاظت محیط‌زیست و وزارت میراث فرهنگی، مانع از اجرای پروژه‌های یکپارچه گردشگری شده است (گودرزی و همکاران، ۱۳۹۹). باتلر همچنین به مسائل اجتماعی مانند مقاومت جوامع محلی در برابر پروژه‌های گردشگری به دلیل اولویت‌های معیشتی اشاره کرد، که در خوزستان به شکل تعارضات با جوامع کشاورزی در حاشیه رودخانه‌ها دیده می‌شود (زرگری و همکاران، ۱۳۹۶).

مطالعه‌ای توسط المطیری و المطیری (۲۰۱۸) در مورد گردشگری ساحلی در خلیج فارس، چالش‌های اقتصادی مانند هزینه‌های بالای نگهداری زیرساخت‌های ساحلی و رقابت با مقاصد بین‌المللی را برجسته کرد. آن‌ها دریافتند که نبود سرمایه‌گذاری کافی و استانداردهای ایمنی، تا ۲۵ درصد از گردشگران بالقوه را دفع می‌کند. این موضوع در خوزستان نیز صدق می‌کند، جایی که سواحل خلیج فارس با کمبود امکانات مدرن و رقابت با مقاصدی مانند دبی مواجه هستند. علاوه بر این، شارپلی (۲۰۱۴) به مشکلات اجتماعی مانند عدم آگاهی جوامع محلی از اهمیت گردشگری پایدار اشاره کرد که منجر به رفتارهایی مانند رها کردن زباله در سواحل می‌شود، مشکلی که در سواحل خوزستان نیز گزارش شده است (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۷).

در زمینه تالاب‌ها، گزارش رامسر (۲۰۲۲) نشان داد که بیش از ۵۰ درصد تالاب‌های جهان با خطر خشک‌شدن به دلیل سدسازی و کشاورزی مواجه هستند. این مسئله در تالاب‌های خوزستان، به‌ویژه هورالعظیم، به دلیل پروژه‌های انتقال آب تشدید شده و منجر به کاهش پرندگان مهاجر و جذابیت‌های اکوتوریستی شده است. لی و جان (۲۰۱۹) نیز به چالش‌های مدیریتی در تالاب‌ها اشاره کردند و نشان دادند که محدودیت‌های دسترسی به دلیل مناطق حفاظت‌شده و کمبود تجهیزات، توسعه گردشگری تالابی را محدود می‌کند. این یافته‌ها با وضعیت تالاب شادگان، که با کاهش بازدیدکنندگان به دلیل آلودگی کشاورزی مواجه است، همخوانی دارد.

برای گردشگری رودخانه‌ای، برنامه محیط‌زیست سازمان ملل (UNEP, ۲۰۲۱) به مشکلات هیدرولوژیکی مانند سیلاب‌های فصلی و رسوب‌گذاری اشاره کرد که فعالیت‌های گردشگری را خطرناک می‌سازد. در خوزستان، رودخانه‌های کارون و کرخه با این چالش‌ها مواجه هستند و آلودگی فاضلاب شهری، ماهیگیری تفریحی را محدود کرده است. نیدهام و زوستر (۲۰۱۶) نیز به کمبود زیرساخت‌هایی مانند مسیرهای پیاده‌روی ایمن و پل‌های معلق اشاره کردند که در خوزستان نیز مانع از توسعه گردشگری رودخانه‌ای شده است.

در مورد گردشگری سدها، گاسلینگ (۲۰۱۵) به موانع حقوقی ناشی از مالکیت دولتی و محدودیت‌های ایمنی اشاره کرد. در خوزستان، سدهای دز و کارون تحت کنترل وزارت نیرو هستند و قوانین سختگیرانه، سرمایه‌گذاری خصوصی را دشوار کرده است (فیروزی، ۱۳۹۵). علاوه بر این، تغییرات سطح آب سدها به دلیل مدیریت منابع آبی، اکوسیستم‌های پایین‌دست را تهدید می‌کند و جاذبه‌های گردشگری را کاهش می‌دهد.

• مطالعات داخلی

در ایران، پژوهش‌های محدودی به طور خاص به چالش‌های گردشگری آبی پرداخته‌اند، اما برخی مطالعات مرتبط، بینش‌هایی ارائه می‌دهند. گودرزی و همکاران (۱۳۹۹) در مطالعه‌ای درباره گردشگری آبی در خوزستان، به موانع زیست‌محیطی مانند آلودگی تالاب‌ها و رودخانه‌ها، و موانع زیرساختی مانند کمبود امکانات تفریحی اشاره کردند. آن‌ها دریافتند که آلودگی صنعتی در تالاب شادگان و رودخانه کارون، تا ۴۰ درصد بازدیدکنندگان را کاهش داده است. این مطالعه همچنین به ضعف بازاریابی و عدم هماهنگی بین نهادها به عنوان موانع اصلی اشاره کرد.

فیروزی و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی درباره گردشگری خوزستان، به مشکلات مدیریتی و حقوقی در سدها و تالاب‌ها پرداختند. آن‌ها نشان دادند که قوانین پیچیده مالکیت منابع آبی، سرمایه‌گذاری خصوصی را محدود کرده و نبود برنامه‌ریزی یکپارچه، توسعه را کند می‌کند. این یافته‌ها با وضعیت سدهای خوزستان، که تحت کنترل دولتی هستند، همخوانی دارد. همچنین، احمدی و همکاران (۱۳۹۸) به چالش‌های زیست‌محیطی تالاب‌های خوزستان پرداختند و نشان دادند که ورود فاضلاب‌های صنعتی و کشاورزی، تنوع زیستی را کاهش داده و اکوتوریسم را مختل کرده است.

زرگری و همکاران (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای درباره گردشگری رودخانه‌ای در خوزستان، به تعارضات اجتماعی بین جوامع محلی و پروژه‌های گردشگری اشاره کردند. آن‌ها دریافتند که جوامع حاشیه رودخانه‌ها، مانند کارون، اولویت را به کشاورزی می‌دهند و این امر مقاومت در برابر توسعه گردشگری ایجاد می‌کند. رحیمی و همکاران (۱۳۹۷) نیز در مطالعه‌ای درباره تالاب شادگان، به کاهش بازدیدکنندگان به دلیل آلودگی و کمبود زیرساخت‌های دسترسی اشاره کردند و پیشنهاد کردند که برنامه‌های حفاظتی و سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها می‌تواند این موانع را کاهش دهد.

در مجموع، پیشنهاد تحقیق نشان می‌دهد که توسعه گردشگری آبی در خوزستان با چالش‌های چندگانه‌ای مواجه است که نیازمند تحلیل تفکیکی و استفاده از ابزارهایی مانند AHP برای اولویت‌بندی است.

۳- روش‌شناسی

این مطالعه با هدف بررسی چالش‌ها و موانع توسعه گردشگری آبی در استان خوزستان به تفکیک منابع آبی (دریا، تالاب، رودخانه و سدها) و با استفاده از رویکرد تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) انجام شده و روش‌شناسی پژوهش بر شناسایی، تحلیل و اولویت‌بندی موانع توسعه گردشگری آبی تمرکز دارد و از داده‌های میدانی و ابزارهای تحلیلی برای ارائه نتایج دقیق استفاده می‌کند. این روش‌شناسی شامل مراحل مختلفی از جمله تعریف مسئله، انتخاب روش تحقیق، ابزارهای گردآوری داده‌ها، جامعه آماری، روش نمونه‌گیری، ابزارهای تحلیل و مراحل اجرای AHP است. تأکید این پژوهش بر چالش‌های اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی، سیاسی و فناوری است که مانع از توسعه پایدار گردشگری آبی در خوزستان می‌شوند.

• طراحی پژوهش

این مطالعه از روش توصیفی-تحلیلی استفاده می‌کند که ترکیبی از تحلیل‌های کیفی و کمی است. روش توصیفی برای شناسایی و دسته‌بندی چالش‌های توسعه گردشگری آبی و روش تحلیلی برای اولویت‌بندی این چالش‌ها با استفاده از مدل AHP است که توسط ساعتی (۱۹۸۰) معرفی شد، به دلیل توانایی در ساختاردهی به مسائل پیچیده و اولویت‌بندی معیارهای چندگانه، برای تحلیل موانع چندبعدی گردشگری آبی مناسب است (Vaidya & Kumar, ۲۰۰۶). این روش امکان مقایسه زوجی معیارها و محاسبه وزن نسبی هر یک را فراهم می‌کند، که برای تصمیم‌گیری در زمینه چالش‌های گردشگری آبی در خوزستان مفید است.

- جامعه آماری و نمونه‌گیری

جامعه آماری این پژوهش شامل کارشناسان حوزه گردشگری و فعالان صنعت گردشگری در خوزستان است. برای نمونه‌گیری، روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده می‌شود، زیرا این روش امکان انتخاب افرادی با دانش و تجربه مرتبط با موضوع را فراهم می‌کند (Creswell, ۲۰۱۴). تعداد نمونه با توجه به معیارهای AHP، شامل ۸۸۲ نفر از متخصصان حوزه گردشگری و محیط‌زیست است (۲۵۸) متخصص گردشگری دریا، ۲۱۹ متخصص گردشگری سد، ۲۰۴ متخصص گردشگری تالاب و ۲۰۱ نفر متخصص گردشگری رودخانه) تا در فرایند AHP مشارکت کنند (گودرزی و همکاران، ۱۳۹۹).

- ابزار جمع‌آوری داده‌ها

داده‌های مورد نیاز از طریق دو ابزار اصلی جمع‌آوری شدند:

۱. پرسشنامه‌های AHP: این پرسشنامه‌ها برای شناسایی و اولویت‌بندی چالش‌های توسعه گردشگری آبی طراحی شد. پرسشنامه اول جهت شناسایی معیارها و تشکیل ساختار سلسله‌مراتبی برای هر نوع گردشگری و پرسشنامه دوم شامل مقایسه‌های زوجی معیارهای اصلی (اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی، سیاسی و فناوری) و زیرمعیارهای مرتبط (مانند زیرساخت فناوری، کیفیت، سرمایه‌گذاری، تبلیغات و ...) جهت انجام اولویت‌بندی بود. پرسشنامه توسط متخصصان و خبرگان حوزه گردشگری تکمیل شد و از مقیاس ۹ درجه‌ای ساعتی برای مقایسه‌های زوجی استفاده شد (Saaty, ۱۹۸۰).

- مراحل اجرای پژوهش

۱. شناسایی چالش‌ها: در این مرحله، با بررسی مطالعات پیشین و انجام مصاحبه‌های اولیه با کارشناسان، چالش‌های اصلی توسعه گردشگری آبی در خوزستان شناسایی شدند. این چالش‌ها به تفکیک منابع آبی به شرح زیر دسته‌بندی شدند:

- دریا (خلیج فارس): آلودگی نفتی، فرسایش ساحلی، کمبود امکانات تفریحی مانند اسکله‌های مدرن، و رقابت با مقاصد بین‌المللی (سازمان حفاظت محیط‌زیست، ۱۴۰۰؛ Al-Mutairi, & Al-Mutairi, ۲۰۱۸).

- تالاب (هورالعظیم و شادگان): خشک‌شدن تالاب‌ها به دلیل سدسازی و کشاورزی، آلودگی ناشی از فاضلاب صنعتی و کشاورزی، و محدودیت‌های دسترسی به دلیل حفاظت محیطی (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۷؛ رامسر، ۲۰۲۲).

- رودخانه (کارون و کرخه): سیلاب‌های فصلی، رسوب‌گذاری، آلودگی فاضلاب شهری و صنعتی، و تعارضات اجتماعی با جوامع کشاورزی (زرگری و همکاران، ۱۳۹۶؛ UNEP, ۲۰۲۱).

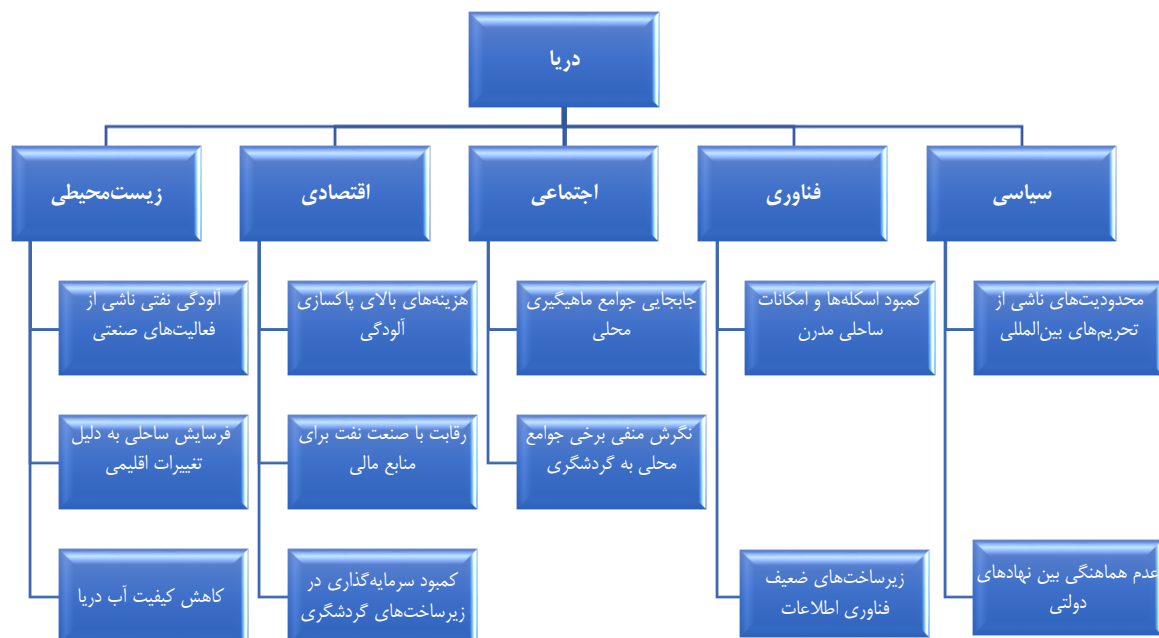
- سدها (دز و کارون): تغییرات سطح آب، کمبود امکانات کمپینگ و تجهیزات تفریحی (فیروزی، ۱۳۹۵).

۲. ساختار سلسله‌مراتبی: ساختار AHP در سه سطح طراحی شده است:

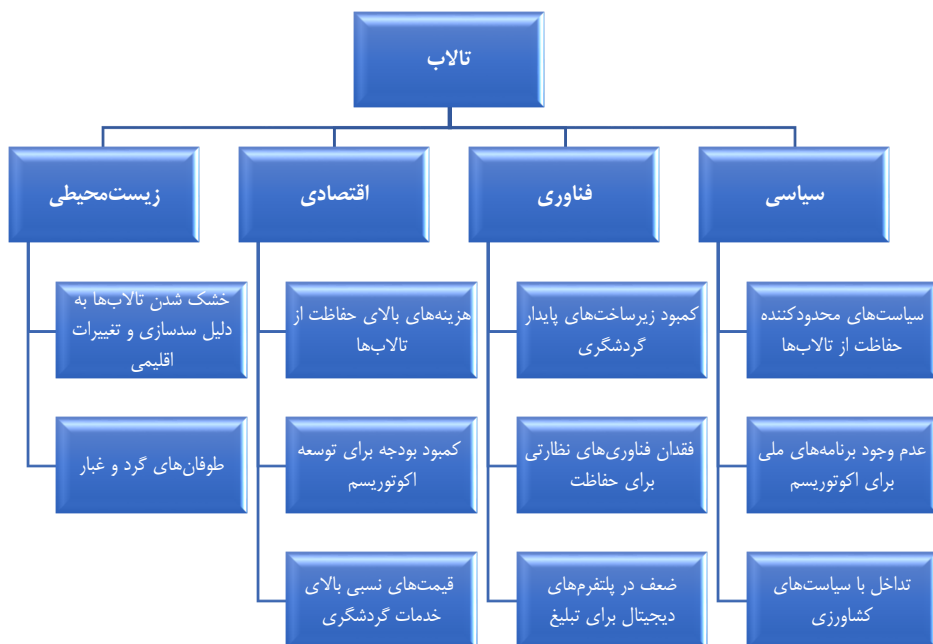
- سطح اول (هدف): اولویت‌بندی چالش‌های توسعه گردشگری آبی در خوزستان.
 - سطح دوم (معیارهای اصلی): شامل چالش‌های اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی، سیاسی و فناوری.
 - سطح سوم (زیرمعیارها): چالش‌های خاص هر نوع منبع آبی (دریا، تالاب، رودخانه و سدها).
۳. جمع‌آوری داده‌ها: پرسشنامه‌های مقایسه زوجی بین معیارها و زیرمعیارها توسط نمونه آماری تکمیل می‌شوند. برای مثال، کارشناسان باید اهمیت نسبی آلودگی زیست‌محیطی را در مقایسه با کمبود زیرساخت‌ها برای گردشگری دریایی ارزیابی کنند. مصاحبه‌ها نیز برای شناسایی چالش‌های جدید یا تأیید چالش‌های استخراج‌شده از مطالعات پیشین انجام می‌شوند.
۴. تحلیل داده‌ها با AHP: داده‌های پرسشنامه‌ها در نرم‌افزارهایی مانند Expert Choice یا Super Decisions وارد شده و وزن هر معیار و زیرمعیار محاسبه می‌شود. مراحل تحلیل AHP شامل موارد زیر است:
- تشکیل ماتریس مقایسه زوجی: برای هر سطح از سلسله‌مراتب، ماتریس‌هایی تشکیل می‌شود که در آن‌ها اهمیت نسبی معیارها مقایسه می‌شود.
 - محاسبه وزن‌ها: با استفاده از روش بردار ویژه (Eigenvector Method)، وزن نسبی هر معیار و زیرمعیار محاسبه می‌شود (Saaty, ۱۹۸۰).
 - بررسی سازگاری: نرخ ناسازگاری (Inconsistency Rate) برای اطمینان از سازگاری پاسخ‌ها محاسبه می‌شود. نرخ ناسازگاری کمتر از ۰,۱ نشان‌دهنده سازگاری قابل قبول است.
 - اولویت‌بندی نهایی: چالش‌ها بر اساس وزن‌های محاسبه‌شده اولویت‌بندی می‌شوند تا مشخص شود کدام موانع در هر نوع منبع آبی بیشترین تأثیر را دارند.
۵. تحلیل کیفی: داده‌های مصاحبه‌ها با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی (Lundman, & Graneheim, ۲۰۰۴) کدگذاری و دسته‌بندی می‌شوند تا اطلاعات تکمیلی در مورد چالش‌ها و راهکارهای احتمالی استخراج شود.

۴- یافته‌ها

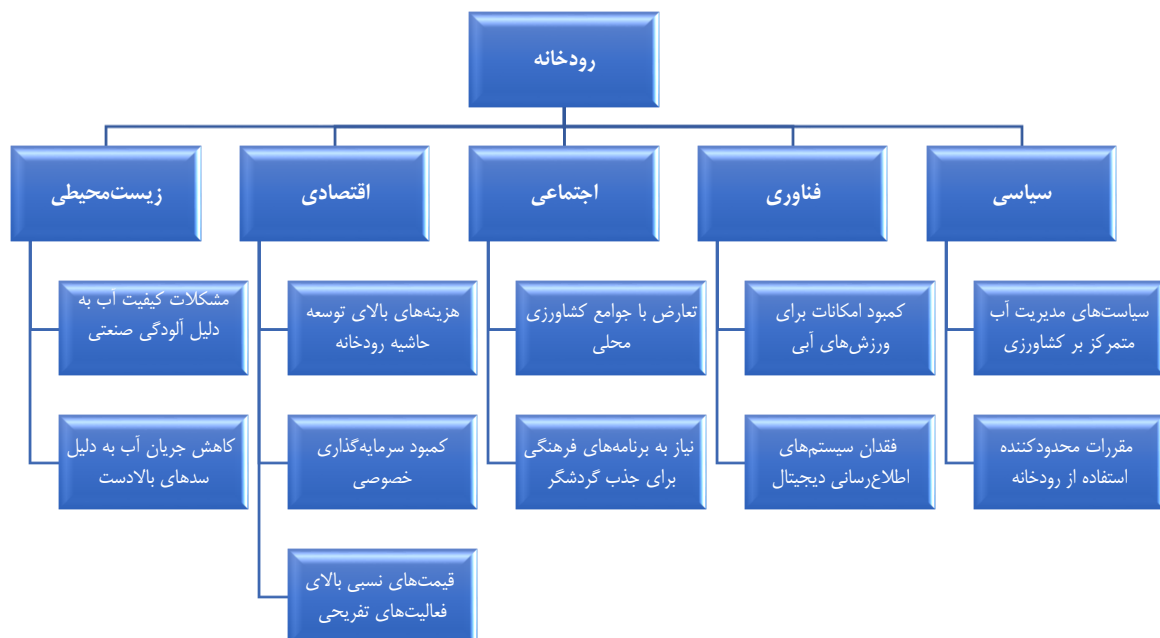
در این قسمت برای شناسایی چالش‌های توسعه هر نوع گردشگری آبی در استان خوزستان و تشکیل درخت سلسله‌مراتبی ابتدا پس از توزیع یک پرسشنامه در میان متخصصین گردشگری و تعیین ارزش عددی اهمیت هر یک از معیارها توسط گروه قضاوت کارشناسی، عملیات اعتبارسنجی برای استاندارد کردن آنها آغاز می‌شود. در این جا با استفاده از میانگین حسابی، میانگین هر یک از معیارها و سپس زیرمعیارهای مربوط به هر معیار محاسبه شده و در نهایت معیارها، زیرمعیارها و جایگزین‌های استاندارد شده را براساس مجموعه معیارها و زیرمعیارهایی که ارزش عددی ۷ و بالاتر دارند انتخاب و در جداول جداگانه ثبت شد. این مجموعه پایه و اساس گردآوری داده‌های "AHP" را تشکیل می‌دهند و با پایان این مرحله، بخش ترسیم درخت سلسله‌مراتبی به شرح نمودارهای زیر انجام گرفت:

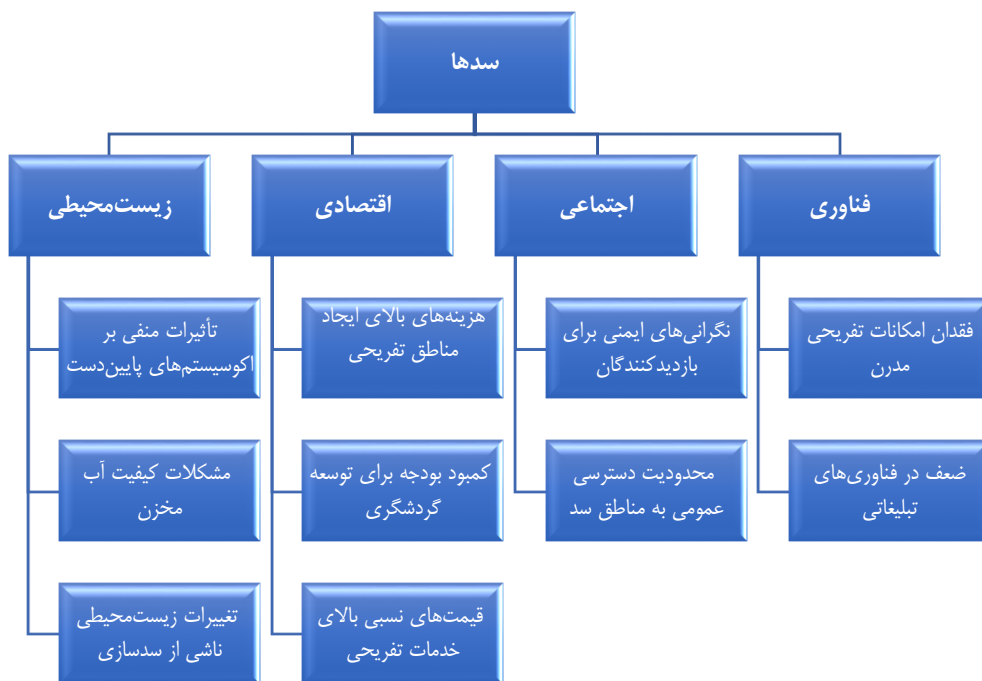
نمودار ۱- الگوی چالش‌های توسعه گردشگری دریای استان خوزستان

نمودار ۲- الگوی چالش‌های توسعه گردشگری تالابی استان خوزستان

نمودار ۳- الگوی چالش‌های توسعه گردشگری رودخانه ای استان خوزستان

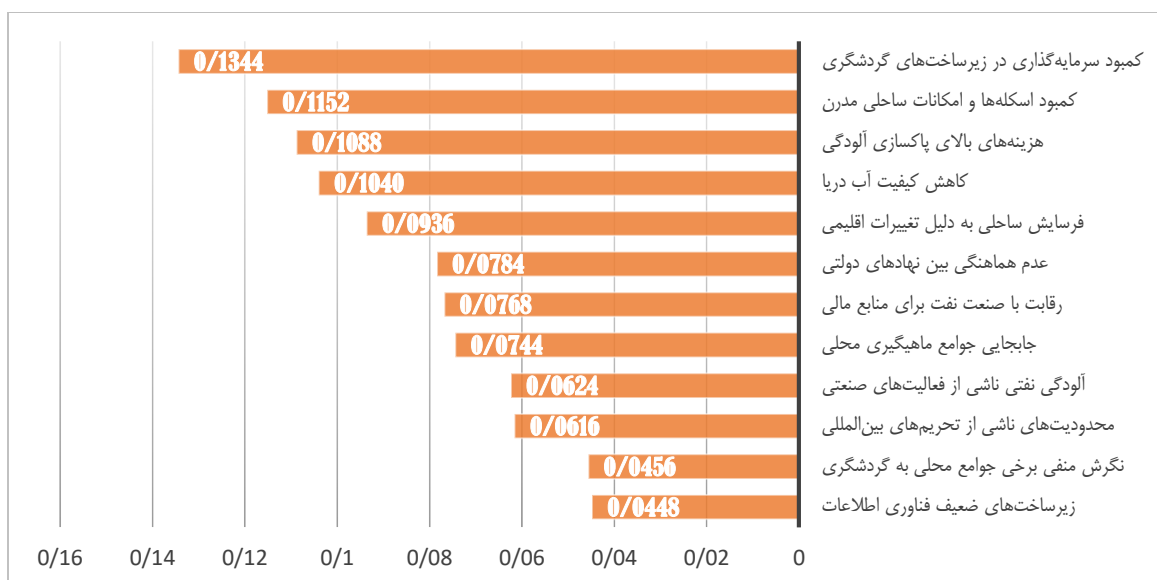

نمودار ۴- الگوی چالش‌های توسعه تقاضای گردشگری سدها استان خوزستان

در گام بعدی به رتبه بندی این چالش‌ها برای هر نوع گردشگری ابی استان خوزستان پرداخته شد:

• رتبه بندی چالش های گردشگری دریایی:

پس از جمع آوری نتایج مقایسات زوجی انجام شده توسط ۲۵۸ کارشناس گردشگری دریا به محاسبه وزن چالش های گردشگری دریایی، رتبه بندی عوامل و آرایه نرخ ناسازگاری محاسبه شده برای هر معیار^۵ شرح نمودار و جدول ذیل پرداخته شده است.

نمودار ۵- رتبه بندی چالش های گردشگری دریایی استان خوزستان

جدول ۱- نرخ ناسازگاری چالش های گردشگری دریایی استان خوزستان

شرح	نرخ ناسازگاری	توضیحات
نرخ ناسازگاری معیار های سطح اول (زیست محیطی، اقتصادی و ...)	۰/۰۰۸۲	سازگار
نرخ ناسازگاری زیر معیار ها و جایگزین های معیار زیست محیطی	۰/۰۵۲۲	سازگار
نرخ ناسازگاری زیر معیار ها و جایگزین های معیار اقتصادی	۰/۰۶۵۴	سازگار

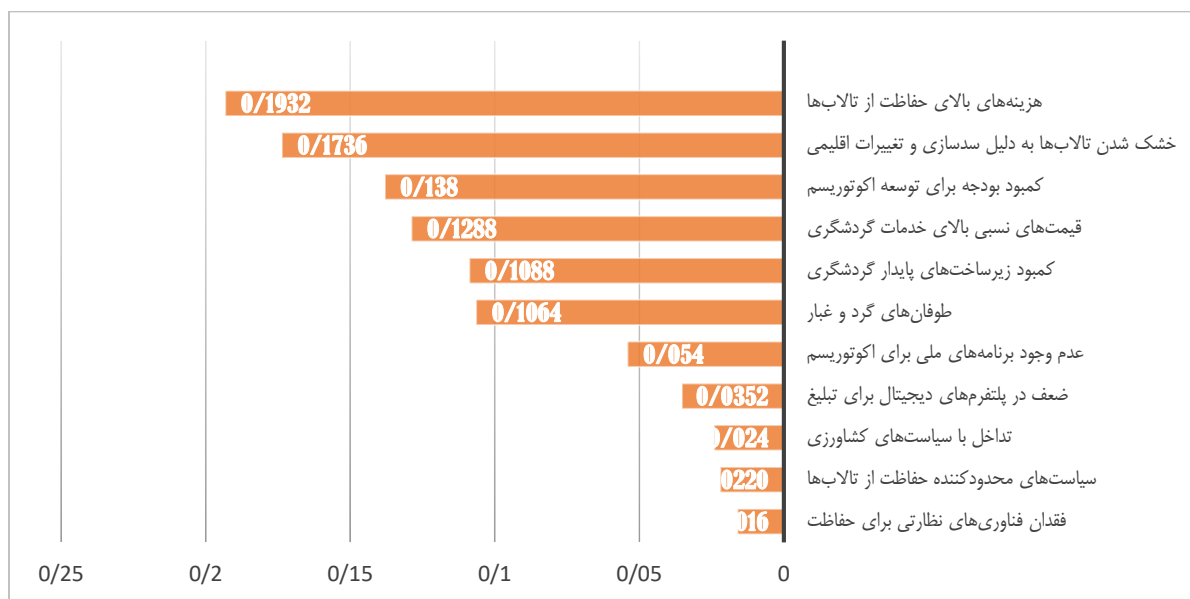
با توجه به اینکه پاسخ فعالین و متخصصین در گردشگری دریا بر اساس نتایج نرخ ناسازگاری (کمتر از ۰,۱ بوده) قابل قبول بوده اند بنابراین بر اساس اطلاعات آرایه شده در نمودار (۵) می توان دریافت که از نظر فعالین گردشگری دریا بطور کلی چالش های اقتصادی و زیست محیطی از مهمترین موانع در توسعه گردشگری در استان خوزستان بوده که ۵ مورد از مهمترین این چالش ها کمبود سرمایه گذاری در زیرساخت های گردشگری، کمبود اسکله ها و امکانات ساحلی مدرن، هزینه های بالای پاکسازی آلودگی، کاهش کیفیت آب دریا و فرسایش ساحلی به دلیل تغییرات اقلیمی، نشان دهنده موانع ساختاری و زیست محیطی عمده ای هستند که مانع بهره برداری کامل از پتانسیل های ساحلی استان شده اند. این چالش ها نه تنها رشد اقتصادی محلی را محدود کرده، بلکه به دلیل آلودگی های صنعتی و نفتی در خلیج فارس و کوچک شدن تالاب ها، کیفیت محیط زیست را نیز کاهش داده و جذابیت گردشگری

^۵ به شرط وجود بیش از دو زیر معیار و جایگزین

را تحت تأثیر قرار می‌دهند. در نهایت، بدون اقدام هماهنگ، استان خوزستان با وجود ۳۰۰ کیلومتر ساحل، از فرصت‌های اشتغال‌زایی (مانند ایجاد بیش از ۷۵۰۰ شغل مستقیم) و تبدیل شدن به قطب گردشگری دریایی ایران محروم خواهد ماند.

• رتبه بندی چالش‌های گردشگری تالابی:

پس از جمع‌آوری نتایج مقایسات زوجی انجام شده توسط ۲۰۴ کارشناس گردشگری تالابی به محاسبه وزن چالش‌های گردشگری تالابی، رتبه بندی عوامل و آرایه نرخ ناسازگاری محاسبه شده برای هر معیار پرداخته شده است.

نمودار ۶- رتبه بندی چالش‌های گردشگری تالابی استان خوزستان

جدول ۲- نرخ ناسازگاری چالش‌های گردشگری تالابی استان خوزستان

شرح	نرخ ناسازگاری	توضیحات
نرخ ناسازگاری معیارهای سطح اول (زیست محیطی، اقتصادی و ...)	۰/۰۷۹	سازگار
نرخ ناسازگاری زیر معیارها و جایگزین‌های معیار اقتصادی	۰/۰۶۰۱	سازگار
نرخ ناسازگاری زیر معیارها و جایگزین‌های معیار فناوری	۰/۰۴۴۲	سازگار
نرخ ناسازگاری زیر معیارها و جایگزین‌های معیار سیاسی	۰/۰۵۱۸	سازگار

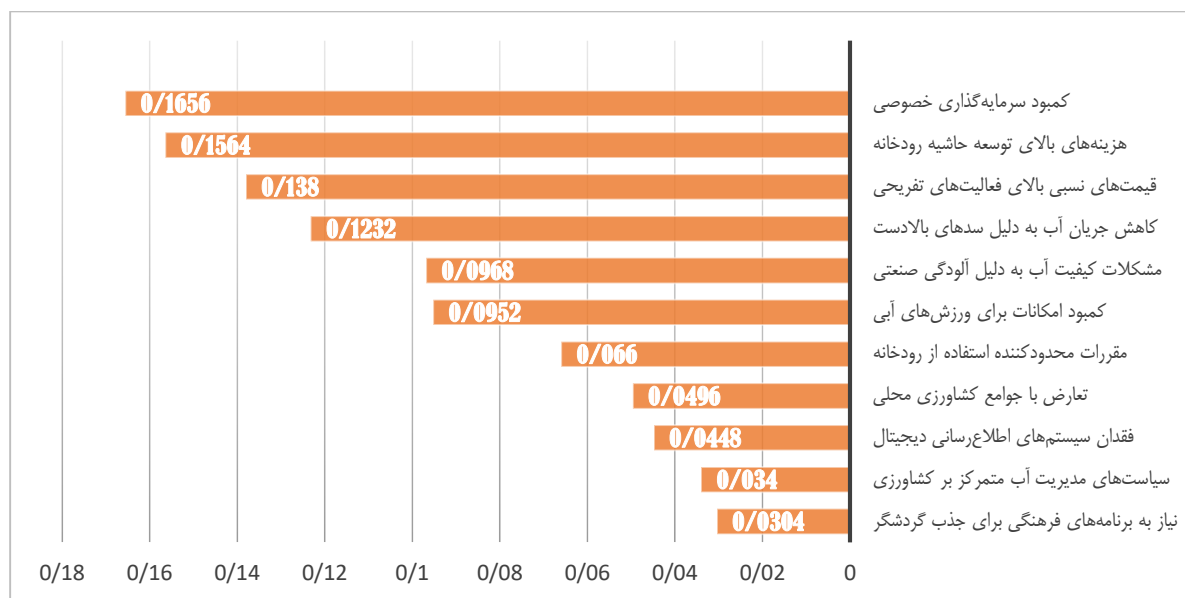
با توجه به اینکه پاسخ فعالین و متخصصین در گردشگری تالابی بر اساس نتایج نرخ ناسازگاری (کمتر از ۰,۱ بوده) قابل قبول بوده اند بنابراین بر اساس اطلاعات آرایه شده در نمودار (۶) می‌توان دریافت که از نظر فعالین گردشگری تالابی بطور کلی چالش‌های اقتصادی و زیست محیطی از مهمترین موانع در توسعه گردشگری تالابی در استان خوزستان بوده است.

با توجه به چالش‌های کلیدی شناسایی شده توسط فعالان مانند فقدان فناوری‌های نظارتی برای حفاظت، سیاست‌های محدودکننده حفاظت از تالاب‌ها، تداخل با سیاست‌های کشاورزی، ضعف در پلتفرم‌های دیجیتال برای تبلیغ، و عدم وجود برنامه‌های ملی برای اکوتوریسم توسعه گردشگری تالابی در استان خوزستان با موانع جدی روبرو است. این چالش‌ها نه تنها حفاظت از اکوسیستم‌های

حساس مانند تالاب‌های شادگان و هورالعظیم را تهدید می‌کنند، بلکه فرصت‌های اقتصادی محلی را نیز محدود می‌سازند. تحقیقات نشان می‌دهد که خشک شدن تالاب‌ها منجر به افزایش گردوغبار، کاهش تنوع زیستی و مهاجرت اجباری جوامع محلی شده است، که این امر گردشگری را به عنوان یک منبع درآمد پایدار تضعیف می‌کند. با این حال، پتانسیل بالای تالاب‌ها برای جذب گردشگر طبیعی و فرهنگی، می‌تواند با رویکردهای یکپارچه احیا شود، به شرطی که سیاست‌ها به سمت پایداری تغییر کنند.

رتبه بندی چالش‌های گردشگری رودخانه ای:

پس از جمع‌آوری نتایج مقایسات زوجی انجام شده توسط ۲۰۱ کارشناس گردشگری رودخانه ای به محاسبه وزن چالش‌های گردشگری رودخانه ای، رتبه بندی عوامل و آرایه نرخ ناسازگاری محاسبه شده برای هر معیار پرداخته شده است.

نمودار ۷- رتبه بندی چالش‌های گردشگری رودخانه ای استان خوزستان

جدول ۳- نرخ ناسازگاری چالش‌های گردشگری رودخانه ای استان خوزستان

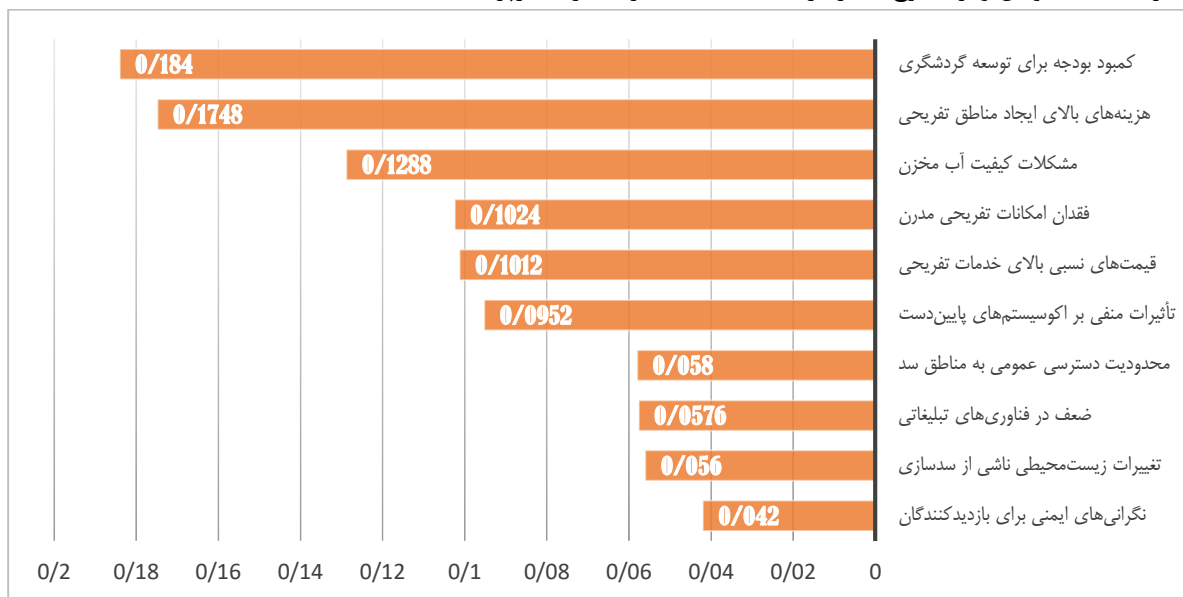
شرح	نرخ ناسازگاری	توضیحات
نرخ ناسازگاری معیارهای سطح اول (زیست محیطی، اقتصادی و ...)	۰/۰۰۶۶	سازگار
نرخ ناسازگاری زیر معیارها و جایگزین‌های معیار اقتصادی	۰/۰۳۴۲	سازگار

با توجه به اینکه پاسخ فعالین و متخصصین در گردشگری رودخانه ای بر اساس نتایج نرخ ناسازگاری (کمتر از ۰,۱ بوده) قابل قبول بوده اند بنابراین بر اساس اطلاعات آرایه شده در نمودار (۷) می‌توان دریافت که از نظر فعالین گردشگری تالابی بطور کلی چالش‌های اقتصادی و زیست محیطی از مهمترین موانع در توسعه گردشگری رودخانه ای در استان خوزستان بوده است. بر اساس نتایج چالش‌های مشکلات کیفیت آب به دلیل آلودگی صنعتی، کاهش جریان آب ناشی از سدهای بالادست، قیمت‌های نسبی بالای فعالیت‌های تفریحی، هزینه‌های بالای توسعه حاشیه رودخانه و کمبود سرمایه‌گذاری خصوصی نشان‌دهنده موانع جدی زیست محیطی و اقتصادی در توسعه گردشگری رودخانه‌ای خوزستان هستند. این مسائل، که بر اساس نظر فعالان و تحقیقات تایید شده‌اند، می‌توانند جذابیت رودخانه‌هایی مانند کارون را کاهش دهند و فرصت‌های اقتصادی را محدود کنند. با این حال، شواهد

حاکمی از آن است که این چالش‌ها نه تنها محلی، بلکه بخشی از مشکلات گسترده‌تر گردشگری اکولوژیک در ایران هستند، و نیاز به رویکردهای یکپارچه برای غلبه بر آن‌ها وجود دارد که با مدیریت پایدار منابع آب و حمایت‌های مالی، می‌توان این چالش‌ها را به فرصت‌هایی برای رشد تبدیل کرد.

• رتبه بندی چالش‌های تقاضای گردشگری سدها:

پس از جمع‌آوری نتایج مقایسات زوجی انجام شده توسط ۲۱۹ کارشناس گردشگری تالابی به محاسبه وزن چالش‌های گردشگری سدها، رتبه بندی عوامل و آرایه نرخ ناسازگاری محاسبه شده برای هر معیار پرداخته شده است.

نمودار ۸- رتبه بندی چالش‌های گردشگری سدهای استان خوزستان

جدول ۴- نرخ ناسازگاری چالش‌های گردشگری سدهای استان خوزستان

شرح	نرخ ناسازگاری	توضیحات
نرخ ناسازگاری معیارهای سطح اول (زیست محیطی، اقتصادی و ...)	۰/۰۰۷۶	سازگار
نرخ ناسازگاری زیر معیارها و جایگزین‌های معیار زیست محیطی	۰/۰۰۵۴	سازگار
نرخ ناسازگاری زیر معیارها و جایگزین‌های معیار اقتصادی	۰/۰۶۹۲	سازگار

با توجه به اینکه پاسخ فعالین و متخصصین در گردشگری سد بر اساس نتایج نرخ ناسازگاری (کمتر از ۰,۱ بوده) قابل قبول بوده اند بنابراین بر اساس اطلاعات آرایه شده در نمودار (۸) می‌توان دریافت که از نظر فعالین گردشگری سد بطور کلی در این نوع گردشگری نیز چالش‌های اقتصادی و زیست محیطی از مهمترین موانع در توسعه این نوع گردشگری در استان خوزستان بوده است.

بر اساس نتایج پنج چالش کلیدی - قیمت‌های نسبی بالای خدمات تفریحی، فقدان امکانات تفریحی مدرن، مشکلات کیفیت آب مخزن، هزینه‌های بالای ایجاد مناطق تفریحی، و کمبود بودجه برای توسعه گردشگری - توسعه گردشگری سد در خوزستان را محدود کرده‌اند. این چالش‌ها عمدتاً اقتصادی و زیرساختی هستند و نشان‌دهنده شکاف بین پتانسیل طبیعی استان (مانند رودخانه کارون و دریاچه‌های پشت سدها) و اجرای عملی است. که این پژوهش پیشنهاد می‌دهد که بدون حل این مسائل، رشد گردشگری پایدار دشوار خواهد بود، اما با مدیریت مناسب، می‌توان به توسعه اقتصادی و اشتغال‌زایی دست یافت.

۵- بحث

توسعه گردشگری آبی در استان خوزستان، با وجود پتانسیل‌های بالای منابع آبی نظیر خلیج فارس، تالاب‌های هورالعظیم و شادگان، رودخانه‌های کارون و کرخه، و سدهای بزرگ دز و کارون، با چالش‌های متعددی مواجه است که از طریق رویکرد تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفتند. یافته‌های این مطالعه نشان داد که چالش‌های اقتصادی و زیست‌محیطی به طور کلی مهم‌ترین موانع توسعه گردشگری آبی در این استان هستند. این نتایج با مطالعات پیشین مانند گاسلینگ و هال (۲۰۱۸) و سازمان حفاظت محیط‌زیست (۱۴۰۰) همخوانی دارد که بر تأثیر آلودگی‌های صنعتی و کمبود سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های گردشگری تأکید کرده‌اند. این چالش‌ها در هر یک از انواع گردشگری آبی (دریا، تالاب، رودخانه و سدها) به صورت متفاوتی بروز پیدا می‌کنند، اما همپوشانی قابل توجهی در مسائل زیرساختی، مدیریتی و اجتماعی-فرهنگی مشاهده می‌شود.

در گردشگری دریایی، آلودگی نفتی و کمبود امکانات تفریحی مانند اسکله‌های مدرن از مهم‌ترین موانع هستند. این مسائل نه تنها جذابیت سواحل خلیج فارس را کاهش داده‌اند، بلکه رقابت با مقاصد بین‌المللی مانند دبی را دشوار کرده‌اند. همان‌طور که المطیری و المطیری (۲۰۱۸) اشاره کرده‌اند، استانداردهای ایمنی و زیرساخت‌های مدرن برای جذب گردشگران حیاتی هستند. در خوزستان، نشت نفت ناشی از فعالیت‌های صنعتی، تنوع زیستی را کاهش داده و سلامت گردشگران را تهدید می‌کند. این امر نشان‌دهنده نیاز به مدیریت یکپارچه منابع و همکاری بین نهادهای دولتی و خصوصی برای پاکسازی سواحل و توسعه زیرساخت‌هاست.

در گردشگری تالابی، خشک‌شدن تالاب‌ها به دلیل پروژه‌های سدسازی و کشاورزی، همراه با آلودگی ناشی از فاضلاب‌های صنعتی، اکوسیستم‌های حساس هورالعظیم و شادگان را تهدید می‌کند. گزارش رامسر (۲۰۲۲) نیز این موضوع را تأیید می‌کند که بیش از ۵۰ درصد تالاب‌های جهان در معرض خطر هستند. این چالش‌ها نه تنها تنوع زیستی و جاذبه‌های اکوتوریستی را کاهش می‌دهند، بلکه مقاومت جوامع محلی به دلیل وابستگی به معیشت سنتی را افزایش می‌دهند. رویکرد AHP در این مطالعه نشان داد که سیاست‌های محدودکننده حفاظتی و نبود برنامه‌های ملی اکوتوریسم از موانع کلیدی هستند. این امر نیازمند بازنگری در سیاست‌های مدیریت منابع آب و تقویت آموزش جوامع محلی برای پذیرش گردشگری به عنوان منبعی پایدار است.

گردشگری رودخانه‌ای نیز با مشکلات مشابهی مانند آلودگی آب و کمبود زیرساخت مواجه است. سیلاب‌های فصلی و رسوب‌گذاری، فعالیت‌هایی مانند رفتینگ را خطرناک می‌کنند، در حالی که تعارضات با جوامع کشاورزی، توسعه را کند کرده است. نتایج AHP نشان داد که هزینه‌های بالای توسعه حاشیه رودخانه و کمبود سرمایه‌گذاری خصوصی از موانع اصلی هستند. این مسائل نشان‌دهنده نیاز به برنامه‌ریزی یکپارچه برای مدیریت منابع آب و ایجاد پارک‌های رودخانه‌ای با حمایت مالی دولت است.

در مورد سدهای خوزستان، مالکیت دولتی و قوانین سختگیرانه ایمنی، سرمایه‌گذاری خصوصی را محدود کرده‌اند. کمبود امکانات تفریحی مانند مناطق کمپینگ، پتانسیل گردشگری را هدر می‌دهد (فیروزی، ۱۳۹۵). یافته‌های این پژوهش نشان داد که چالش‌های اقتصادی و زیرساختی در این حوزه غالب هستند. این موضوع بر ضرورت اصلاح قوانین مالکیت و تشویق مشارکت بخش خصوصی تأکید دارد.

به طور کلی، استفاده از AHP در این مطالعه امکان اولویت‌بندی دقیق چالش‌ها را فراهم کرد و نشان داد که بدون هماهنگی بین نهادهای دولتی، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها و مدیریت زیست‌محیطی، توسعه گردشگری آبی در خوزستان دشوار خواهد بود. این یافته‌ها با مطالعات جهانی مانند باتلر (۱۹۹۹) هم‌راستاست که بر اهمیت هماهنگی نهادی و مدیریت پایدار تأکید دارند. با این حال،

پتانسیل بالای خوزستان برای تبدیل شدن به قطب گردشگری آبی، با رفع این موانع و بهره‌گیری از رویکردهای یکپارچه، قابل دستیابی است. این امر مستلزم سیاست‌گذاری‌های کلان و همکاری بین‌بخشی است که در بخش بعدی به آن پرداخته می‌شود.

۶- نتیجه‌گیری و پیشنهادات

این پژوهش با هدف بررسی چالش‌ها و موانع توسعه گردشگری آبی در استان خوزستان، با استفاده از رویکرد تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP)، نشان داد که چالش‌های اقتصادی و زیست‌محیطی مهم‌ترین موانع در توسعه این صنعت هستند. این چالش‌ها در چهار حوزه گردشگری آبی (دریا، تالاب، رودخانه و سدها) به تفکیک بررسی شدند و نتایج نشان‌دهنده وجود موانع ساختاری، مدیریتی و اجتماعی-فرهنگی مشترک در کنار تفاوت‌های خاص هر حوزه است. آلودگی آب، کمبود زیرساخت‌های تفریحی، ضعف در سرمایه‌گذاری خصوصی و نبود هماهنگی نهادی از مهم‌ترین موانع شناسایی شده هستند که با یافته‌های مطالعات پیشین مانند گودرزی و همکاران (۱۳۹۹) و گاسلینگ و هال (۲۰۱۸) همخوانی دارند. این نتایج بر ضرورت اتخاذ رویکردی یکپارچه برای توسعه پایدار گردشگری آبی تأکید می‌کنند.

در گردشگری دریایی، آلودگی نفتی و فرسایش ساحلی، همراه با کمبود اسکله‌های مدرن، مانع از جذب گردشگران شده است. در تالاب‌ها، خشک‌شدن و آلودگی ناشی از فعالیت‌های کشاورزی و صنعتی، تنوع زیستی و جاذبه‌های اکوتوریستی را کاهش داده است. در رودخانه‌ها، مشکلات هیدرولوژیکی و تعارضات اجتماعی با جوامع محلی، توسعه را محدود کرده‌اند. در نهایت، گردشگری سدها با موانع حقوقی و کمبود امکانات تفریحی مواجه است. تحلیل AHP نشان داد که رفع این چالش‌ها نیازمند اولویت‌بندی منابع و سیاست‌گذاری هدفمند است.

برای رفع این موانع، پیشنهادات زیر ارائه می‌شود:

۱. تقویت مدیریت یکپارچه منابع آبی: هماهنگی بین وزارتخانه‌های نیرو، جهاد کشاورزی، محیط‌زیست و میراث فرهنگی برای مدیریت منابع آبی ضروری است. ایجاد شورایی متشکل از نمایندگان این نهادها می‌تواند تداخل وظایف را کاهش داده و سیاست‌گذاری یکپارچه را تسهیل کند.
۲. سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های گردشگری: دولت باید با ارائه مشوق‌های مالی مانند معافیت‌های مالیاتی، سرمایه‌گذاری خصوصی در زیرساخت‌هایی مانند اسکله‌ها، مسیرهای پیاده‌روی و کمپینگ را تشویق کند. این امر به ویژه در سواحل خلیج فارس و حاشیه سدها حیاتی است.
۳. پاکسازی و حفاظت زیست‌محیطی: اجرای برنامه‌های پاکسازی آلودگی در رودخانه‌ها و تالاب‌ها، به‌ویژه کارون و شادگان، باید در اولویت قرار گیرد. استفاده از فناوری‌های نظارتی برای کنترل آلودگی نفتی در خلیج فارس و فاضلاب‌های صنعتی نیز ضروری است.
۴. آموزش و جلب مشارکت جوامع محلی: برنامه‌های آموزشی برای افزایش آگاهی جوامع محلی درباره مزایای گردشگری پایدار می‌تواند مقاومت‌ها را کاهش دهد. ایجاد تعاونی‌های محلی برای فعالیت‌های گردشگری مانند قایق‌رانی و پرندنگری می‌تواند معیشت سنتی را با گردشگری تلفیق کند.
۵. توسعه بازاریابی دیجیتال: طراحی کمپین‌های تبلیغاتی دیجیتال برای معرفی جاذبه‌های آبی خوزستان، مشابه استراتژی‌های موفق استان‌های شمالی، می‌تواند تقاضای داخلی و خارجی را افزایش دهد. ایجاد پلتفرم‌های آنلاین برای رزرو تورهای آبی نیز توصیه می‌شود.

۶. اصلاح قوانین حقوقی و مدیریتی: بازنگری در قوانین مالکیت منابع آبی، به‌ویژه سدها، و تسهیل صدور مجوزهای تفریحی می‌تواند سرمایه‌گذاری خصوصی را تقویت کند. کاهش بوروکراسی و تسریع در فرآیندهای قانونی نیز ضروری است.

این پیشنهادات، با تمرکز بر مدیریت پایدار و همکاری بین‌بخشی، می‌توانند خوزستان را به قطب گردشگری آبی ایران تبدیل کنند. پتانسیل بالای این استان برای ایجاد اشتغال (تا ۷۵۰۰ شغل مستقیم در گردشگری دریایی) و توسعه اقتصادی، با رفع موانع شناسایی‌شده، قابل تحقق است. این امر نه تنها به رشد اقتصادی کمک می‌کند، بلکه با حفاظت از منابع طبیعی، به توسعه پایدار و اهداف برنامه هفتم توسعه (۱۴۰۲-۱۴۰۶) نیز یاری می‌رساند. در نهایت، موفقیت این راهکارها به تعهد سیاست‌گذاران و همکاری بخش‌های دولتی و خصوصی بستگی دارد.

منابع

- احمدی، فاطمه؛ رضایی، محمد؛ و کریمی، علی. (۱۳۹۸). چالش‌های زیست‌محیطی تالاب‌های خوزستان. فصلنامه محیط‌زیست و توسعه پایدار، ۱۲(۳)، ۴۵-۶۲.
- رامسر. (۲۰۲۲). State of the World's Wetlands Report. Ramsar Convention Secretariat.
- رحیمی، حسن؛ و محمدی، جواد. (۱۳۹۷). آلودگی تالاب شادگان و تأثیر بر گردشگری. مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی، ۲۲(۴)، ۸۹-۱۰۵.
- زرگری، احمد؛ و حسینی، سارا. (۱۳۹۶). تعارضات اجتماعی در گردشگری رودخانه‌ای خوزستان. فصلنامه جامعه‌شناسی گردشگری، ۵(۱)، ۳۴-۵۰.
- سازمان حفاظت محیط‌زیست. (۱۴۰۰). گزارش آلودگی سواحل خلیج فارس. تهران: انتشارات سازمان حفاظت محیط‌زیست.
- سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری. (۱۴۰۱). آمار گردشگری خوزستان. اهواز: دفتر استانی.
- فیروزی، محمدعلی. (۱۳۹۵). موانع توسعه گردشگری در سدهای ایران. نشریه برنامه‌ریزی و آمایش سرزمین، ۸(۲)، ۷۸-۹۵.
- فیروزی، محمدعلی. (۱۳۹۵). موانع توسعه گردشگری در سدهای ایران. نشریه برنامه‌ریزی و آمایش سرزمین، ۸(۲)، ۷۸-۹۵.
- فیروزی، محمدعلی، و همکاران. (۱۳۹۴). برآورد حجم تقاضای گردشگری در استان خوزستان. فصلنامه فضای گردشگری، ۳(۱۰).
- فیروزی، محمدعلی؛ گودرزی، مجید؛ و زارعی، رضا. (۱۳۹۴). برآورد حجم تقاضای گردشگری در استان خوزستان. فصلنامه فضای گردشگری، ۳(۱۰)، ۲۳-۴۰.
- کاظمی، علی، و همکاران. (۱۳۸۸). شناسایی مزیت‌های رقابتی در صنعت گردشگری. مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، ۲(۵).
- کمالی، مهدی، و آسایش، حمید. (۱۳۹۸). عوامل موثر بر گردشگری در ایران. جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۹(۳۷).
- گودرزی، مجید، و همکاران. (۱۳۹۹). بررسی و تحلیل موانع توسعه گردشگری آبی در استان خوزستان. فصلنامه علمی مطالعات مدیریت گردشگری، ۱۵(۵۲).
- مرکز آمار ایران. (۱۴۰۲). گزارش سالانه گردشگری.
- نجفی، اسدالله. (۱۳۸۹). به‌کارگیری فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی در مدیریت پروژه‌ها. نشریه مهندسی صنایع، ۲۱(۱).
- نجفی، اسدالله. (۱۳۸۹). به‌کارگیری فرایند تحلیل شبکه‌ای در تحلیل چالش‌های ساختاری. نشریه بین‌المللی مهندسی صنایع و مدیریت تولید، ۲۱(۱)، ۱۵-۳۰.

- Al-Mutairi, A., & Al-Mutairi, S. (2018). Challenges in Coastal Tourism Development in the Arabian Gulf. *Journal of Coastal Research*, 85, 120-135.
- Buhalis, D., & Law, R. (2008). Progress in information technology and tourism management: 20 years on and 10 years after the Internet—The state of eTourism research. *Tourism Management*, 29(4), 609-623.
- Butler, R. W. (1999). Sustainable Tourism: A State-of-the-Art Review. *Tourism Geographies*, 1(1), 7-25.
- Creswell, J. W. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Sage Publications.
- Delbari, S. A., Ng, S. I., Aziz, Y. A., & Ho, J. A. (2016). An investigation of key competitiveness indicators and drivers of full-service airlines using Delphi and AHP techniques. *Journal of Air Transport Management*, 52, 23-34.
- Gössling, S. (2015). Tourism and water: Interrelationships and management. *Tourism Management*, 50, 12-20.
- Gössling, S., & Hall, C. M. (2018). *Sustainable Tourism: A Global Perspective*. Routledge.
- Gössling, S., & Hall, C. M. (2019). Sharing versus collaborative economy: How to blur the line. *Tourism Management*, 75, 105-108.
- Graneheim, U. H., & Lundman, B. (2004). Qualitative Content Analysis in Nursing Research. *Nurse Education Today*, 24(2), 105-112.
- Hall, C. M. (2005). Reconsidering the Geography of Tourism and Contemporary Mobility. *Geographical Review*, 95(2), 167-183.
- Lee, T. H., & Jan, F. H. (2019). Can Community-Based Tourism Contribute to Sustainable Development? *Tourism Management Journal*, 70, 368-380.
- Needham, M. D., & Szuster, B. W. (2016). Situational Influences on Normative Evaluations of Coastal Tourism and Recreation Management Strategies in Hawaii. *Tourism Management*, 32, 732-740.
- Orams, M. (2010). *Marine tourism: Development, impacts and management*. Routledge.
- Ramsar Convention. (2022). *State of the World's Wetlands Report*.
- Saaty, T. L. (1980). *The analytic hierarchy process*. McGraw-Hill.
- Saaty, T. L. (2008). Decision making with the analytic hierarchy process. *International Journal of Services Sciences*, 1(1), 83-98.
- Sharpley, R. (2014). Host Perceptions of Tourism: A Review of the Research. *Tourism Management*, 42, 37-49.
- UNECE. (2022). *Water and Tourism: Challenges and Opportunities*. United Nations Economic Commission for Europe.
- UNEP. (2021). *Riverine Ecosystems and Tourism*. United Nations Environment Programme.
- UNEP. (2021). *State of the Marine Environment in the Gulf*.
- UNWTO. (2023). *Tourism Towards 2030: Global Overview*. United Nations World Tourism Organization.
- UNWTO. (2023). *World Tourism Barometer*.
- UNWTO. (2024). *Tourism Towards 2030*.

- Vaidya, O. S., & Kumar, S. (2006). Analytic Hierarchy Process: An Overview. *Management Decision*, 44(6), 788-806.
- WTTC. (2022). *Economic Impact Reports*.
- WTTC. (2023). *Travel & Tourism Economic Impact*.

Title:

Assessing Challenges and Barriers to the Development of Water-Based Tourism in Khuzestan Province: A Hierarchical Analysis (AHP) Approach by Water Resource Type (Sea, Wetland, River, and Dam)

Abstract:

This study investigates the challenges and barriers hindering the development of water-based tourism in Khuzestan Province, Iran, with a disaggregated analysis of four key aquatic resources: the Persian Gulf, wetlands (Hoor al-Azim and Shadegan), rivers (Karun and Karkheh), and major dams. Despite possessing exceptional natural potential—characterized by extensive coastal ecosystems, biodiverse wetlands, perennial river systems, and large-scale reservoirs—Khuzestan faces significant constraints that impede the growth of its water-based tourism sector. Through a structured framework, challenges were categorized into five dimensions: environmental, economic, infrastructural, socio-cultural, and legal. Key impediments include water pollution from industrial and agricultural effluents, progressive desiccation of wetlands, inadequate infrastructure (e.g., lack of modern piers, access roads, and visitor facilities), resistance from local communities, and complex regulatory frameworks governing water resource ownership and usage.

To prioritize these challenges, the Analytic Hierarchy Process (AHP) methodology was employed, utilizing pairwise comparison questionnaires completed by 882 tourism experts and stakeholders. The results indicate that economic challenges—notably insufficient investment and financial instability—and environmental challenges—particularly water pollution and biodiversity loss—are the most critical barriers across all four water resource domains.

Based on empirical findings, this study proposes a multi-dimensional policy agenda: (1) implementation of integrated water resource management (IWRM); (2) incentivizing private-sector investment through public-private partnerships; (3) large-scale remediation of pollution sources; (4) community education and capacity-building programs; (5) digital marketing and branding initiatives to promote Khuzestan as an eco-tourism destination; and (6) legislative reforms to clarify property rights and streamline regulatory approvals. These interventions are expected to transform Khuzestan into Iran's premier water-based tourism hub, generate up to ۷,۰۰۰ direct employment opportunities, enhance regional economic resilience, and contribute meaningfully to the objectives of Iran's Seventh National Development Plan, particularly in promoting sustainable development and ecological conservation.

Keywords: Water-based tourism; Khuzestan Province; Analytic Hierarchy Process (AHP); Environmental challenges; Economic barriers; Infrastructural constraints

JEL Classification: L83, Q54, C44, R14